

Budapesti Tavasz

Karinthy Ferenc, aki a fenti című regényt írta, Karinthy Frigyesnek, a „nevető böicsnek” a fia. Azé a Karinthyé, aki az irodalomban semmit se vetett meg úgy, mint a kitaposott utakat, s aki minden írásában a felszínei meleybre és a dolgok mögé akart látni.

Mindezt csupán a név gondolattársításából eredő esetleges félreértések elkerülése vegett kellett előrebocsájtani. Mert Karinthy Ferenc vajmi keveset mutat abból az örökségből, ami apjáról írói szemlélet, felfogás és magatartás tekintetében ramaradt. Mint költőt tartottuk számon, finom hangulatok interpretátoraként maradt meg emlékezetünkben, aki még a Nyugatosok modorában tanulta meg tisztelni a formát és egy nem tulságosan eredeti, nem is erős, de mindenesetre kellemes, kulturált hangot jelentett a fiatal költők népes kórusában a második világháborút megelőző években.

Terjedelmes regénye, a csaknem négyszáz oldalas Budapesti Tavasz, amely, úgy tudjuk, Kossuth-díjat nyert, ránk már ezért is meglepetésként hárult. S mielőtt olvasásához hozzáfogunk volna, — ó, hát mikor volt utoljára új magyarországi regény a kezünkben! — kíváncsian nézegettük a jegyzeteket a könyv utolsó lapjain s így megtudtuk, hogy a szerző regényét 1951 augusztusától 1953 szeptemberéig írta, hogy ez most már a második kiadás s nyolc ezer példányban jelent meg, ára 27 forint. A címlapról Budapest stilizált látképe tekint ránk a Gellért-heggyel, a Dunával az Erzsébethíd és a Lánchíd közötti szakaszon, de a hidak pillérei még csonkán és pucéran merednek az ég felé s ebből már nem is nehéz a regény történéseinek az idejére következtetni.

Igen, a Budapesti Tavasz, a tíz év előtti tavaszról szól, arról a tavaszról, melyet a slágerköltők sosem fognak megénekelni. Abban a várva-várt tavaszban, amely oly lassan érkezett, semmi se volt már a régi Pestből. Romokban hevert a szép város, romokban az illúziók, leírhatatlan nyomor és pusztulás neheztedett a kétségbeesett letargiából ocsudó népre.

A tavasz azonban már a regény végén éri az olvasót, amikor „a híres Dunapart: várfal, városrom után. A lyukakon kocsik, emberek bújnak ki-be s a magasból, olyanok, mint a dolgukért sürgő-forgó hangyák.” A cselekmény 1944 karácsonyán kezdődik, amikor a szovjet csapatok teljesen körülzárták a magyar fővárost és két szökött katonát, Pintér Zoltán karpaszományos és Gázsó Bertalan honvéd siet éppen a kihalt Rákóczi-úton. A Nemzeti Színháznál egy pillanatra megállnak, ott még pattozott kukoricát lehet kapni s az esőverte szín-

lap a Válás Budán című darabot hirdeti. Budapest lakosai már lenn vannak a pincékben, szirenák bugnak, repülőgépek keringenek a levegőben, bombák robbannak és ágyúk dörögnek.

Csakhamar közelebről is megismerkedünk a két katonával, a regény főhőseivel. Pintér Zoltán böicsész es 22 éves, Gázsó Bertalan vele egyivasú, de munkás, diósgyőri bányász, most van életében először Pesten es nincsen tulságosan meghatva tőle.

A két katona szeretné biztonságban érezni magát, amire Pintér szüleinél már csak azért se számíthatnak, mivel a másik Pintér-fiú is odahaza bujkál s attól félnek, hogy három katonaszökevény sok lenne egy lakásban. De a fiúnak a szülői ház légköre se tetszik, egyszerre fojtogatónak érzi a családi levegőt, szenvedve szerető tehetetlen anyjával és kesernyésen filozófálgató apjával, aki középiskolai igazgató, egykor Martinovicsról írt könyvet és a kommün alatt egyetemi tanár volt, nézeteit és politikai meggyőződését azonban alaposan megváltoztatta az idők folyamán, családjától érzelmileg messze él s egy fiatal, molett tanítónő a szeretője.

A két katona, a nyurga diák és a rókafejű, minderre bizalmatlanul sandító bányász odébbáll. Egy Nyugatra menekült ismerősük lakásában húzzák meg magukat, ahol már rajtuk kívül is vannak bújdosók: egy zsidófeleséges dzsentri köztisztviselő és egy csinos, fiatal zsidólány osztják meg velük a lakást és az éléskamra maradványait.

Ugyanabban a házban, egy emelettel lejjebb, a magyar ellenállási mozgalom egy csoportja lakik, s Gázsó, a bányász, egy gyerekkori ismerősét fedezi fel közöttük, mire rövidesen mind a ketten csatlakoznak a magukat partizánoknak valló kis csoporthoz, esténként kivonulnak a városból, német gépkocsikat robbantanak, a Kommunista Kiáltványt olvasgatják, miközben Zoltán szerelmes lesz a szép zsidólányba és egy kicsit valószínűtlenül rövid és nyugodalmasnak éppen nem mondható idő után viszonyuk lesz egymással.

Odakint „a körülzárt és ostromlott városban ezalatt rettenetesen pusztító háború folyik s Budapest lakóit nemcsak a bombák tizedelik, de az éhség is. Az emberek kirohannak a kapuk alól, késekkel nekiesnek a döglődő lovaknak s ott a helyszínen gyömöszölik szájukba a véres húscsapatokat. A háború és a szörnyű szenvedés azonban csak külső zajként jut el a Váci-utcai lakás biztonságos és olykor csaknem idillinek tűnő nyugalmába, ahol Jutka főzőget,

Gazsó hasábszám hordja fel a pincéből a fát s a kifestett, hervadó szépasszony Schubertet játssza a zongorán. Igaz, hozzájuk is behatol egy nyilas őrjárat, de csodálatosképpen senkinek sem esik baja, a szökött katonákat észre se veszik s az alsó emeleti partizánok is megússzák a dolgot, csupán a köztisztviselő kezd el okoskodni és kiüldözi a lakásból Jutkát, Pintér utána ered a lánynak, aki egy pillanatra még felbukkan, mint a fuldokló, de aztán eltűnik, elmerül, sohse látja többé.

S mintha a zsidólány iránt érzett szerelme fokozná benne a felismerést a harc szükségességéről, mind határozottabban áll az ellenállás emberei mellé. A regény további része az ő átalakulásával foglalkozik. Csakhogy alakjának lélektani rajza egészen halványan dereng át a milliós város szenvedéseinek leírásán, a földrengő események kozmikus súlya alatt, ha mindjárt a szerző nem is képes érzékeltetni a háború és a pusztulás roppant arányait. Hogy aztán a felszabadulással öntudatosá vált Pintér Zoltán miért lesz rendőrtiszt, akárcsak a bányavidékre visszatért Gazsó, ebben talán inkább szimbólumot kell keresni, mint a valóságot követő szándékot. Vagy talán a demokratikus rendőrségen keresztül akarta Karinthy bemutatni a haladó és a reakciós erők küzdelmét? És megint csak általános felfogásra utal — kiki maga mesterségét folytassa! — hogy Pintér épúgy, mint Gazsó, végül visszatérnek eredeti foglalkozásukhoz. Előbbi a Gólyavár környékén érzi jól magát, utóbbi a tárnák mélyén keres biztonságot.

Röviden ez volna Karinthy Ferenc regényének a tartalma. Hogy négyszáz oldalra tudta elnyújtani, minden mértéktartása ellenére, ezen nem kell csodálkozni. Mert volt miről írnia. A történet, persze, csöppet sem regényyszerű, hanem inkább sűrített és kissé egyoldalú meséje az ostromlott és aztán felszabadított Budapest krónikáinak.

Mert amíg Karinthy regénye megjelent, számtalan formában dolgozták fel ezt az időszakot. Erősen kitanosított úton indult hát el a Budapesti Tavasszal. De a vállalkozás úgy látszik gyümölcsözőnek ígérkezett. Déry Tibor, Szabó Pál és még sok más mai magyar író műve után Karinthy Ferenc az idő megszépítő messzeségében az addig leszűrt irodalmi és politikai tapasztalatokon is okulhatott. Nemcsak nagyobb távlatot kapott az ostromlott és romjából éledő Budapesthez, hanem annak a rettenetes szenvedéssel és váltakozó reményekkel teli időnek a hivatalos szemléletét, a mai magyar uralkodóréteg szellemének megfelelő ártékelését is magáévá tehetette.

Mindez azonban nemcsak, hogy nem szolgálta előnyét, de természetesen sok tekintetben megkötötte alkotószabadságát. Déry Tibor erről az időről szóló verbő és életerős novelláiban még saját megfigyeléseit követte. Szabó Pál naturalizmusa is egyéni szemléletből és egyéni hangon nyilatkozhatott meg, amikor sem távlatot, sem hivatalos ártékelést nem várva kihordta erről a bábeli időszakról a maga műveit.

Karinthy Ferenc viszont már úgy írta ezt a regényét, — szinte nem akariuk elhinni, hogy a mai magyarországi szocialista realizmus követelményeinek megfelelően, — hogy megint csak egy kórusból halljuk a hangját. Mértéktartó, pallérozott hang, de nem válik ki túlságosan az együttesből. Alakjai sápadt, vértelen figurák, szürkén és élettelenül mozognak. Még a középosztályhoz tartozó s nem rokonszenvesen ábrázolt mellékalakok valamennyire hitelesek és gyakran hősei fölé nőnek.

Különben a regény érdekes olvasmány. Karinthy a cselekménybe mindig tud lebilincselő momentumokat belevinni — de hiszen a téma erre bőven ad alkalmat. Néhol az az érzésünk, hogy ez az író, aki kívülről jött nyomásra is egyensúlyban tudta tartani művét, nyugodtan megállhatott volna a saját lábán, s jelentősebb alkotást lett volna képes adni. Vannak nagyon szép részletek a könyvében, egyes fejezetek ki-kíváncsoznak abból az erőltetett mértéktartásból, ami nem klasszikus, de iskolás példákat idéz az olvasóban. Mert ez a fajta mértéktartás, ez a csupán látszólagos impassibilité a realizmusnak csak külső ismertetőjele, amely az alakok és események túlzott idealizálásában, a regény oktató szándékában és ama lóláb sikertelen rejtegetésében alaposan rácsafol a realizmusra.

A regényben előforduló sorozatos véletlenek, például az, hogy az ellenállás emberei éppen abban a házban laknak, amelyben Gazsó és Pintér menedéket kerestek, aztán Turumbek, a kirgiz katona háromszori feltűnése a Vörös Hadsereg százezres tömegéből inkább mesébe illenek, mint egy komoly attitűddel jelentkező és a tárgyilagosságot ennyire hangsúlyozni kívánó regényírói koncepcióba.

De nem is az idealizálást kifogásoljuk; nem a szovjetkatonák szenttéavatását; a magyar ellenállási mozgalomban szereplő alakok osztályok és érdekek szerinti megosztását; nem az egész viharosan kavargó véres időszak hivatalos szemléletét. Utóvégre ez írói hit és lelkiismeret dolga, s láttunk már úgynevezett „partos” költőket a magyar irodalomban is, — elég Zek Zoltánra hivatkozni! — akik művészi alkotó erejükből semmit se vesztek, sőt mintha valóban új, erős szárnyakat kaptak volna. Karinthy Ferenc azonban nem tartozik ezek közé. Mert ő ebben a regényben olyan kínos merevséggel vigyáz a „vonalra”, hogy ábrázoló művészete, életet teremtő egyénisége nagyon szürkén, nagyon kevés hittel és meggyőző erővel nyilatkozik meg. — Több életet a szürke sablonok helyett, valószínűbb és elevenebb emberábrázolást és több írói egyéniséget! — kiáltanánk át Karinthy Ferencnek, ha egy csepp reményünk lenne, hogy meghallja a hangunkat.

Dehát reménytelen figyelmeztetés volna. A hivatalos irodalom mindig az átlag eredményeit jelentette, az alkalmazkodó középszerűség kifejezője volt. Miért lenne ebben Karinthy kivétel?

Persze, minél jobban ügyel az író a figyelmeztető külső hangokra, annál súlyosabb hibákat követ el. A Budapesti Tavasszal az a legjobban érezhető politikai hiányossága, hogy háttérbe szorította a magyar munkásosztályt. Mintha kívülálló, néma szereplője lett volna a magyar munkásság a felszabadult és eszmélni kezdő társadalomnak. A szerző a munkásosztállyal szembenálló erők leleplezését fontosabbnak tartotta, mint a dolgozó tömegek bemutatását s az új világba vetett hitének kicsit közelebbi és átfogóbb ismertetését.

Nem ilyen regényt vártunk tíz évvel Budapest ostroma után. De meggyőződésünk, hogy Karinthy Ferenc regénye, a Kossuth-díj ellenére se jelent valami magas pontot a mai magyar prózában.

Herceg János